

Oponentský posudek

Představa učitele a učitelky z pohledu žáků a žaček 2. stupně základní školy

zpracovala: Lucie Jarkovská, Ph.D.

Práce Marty Procházkové *Představa učitele a učitelky z pohledu žáků a žaček 2. stupně základní školy* si klade za cíl zodpovědět otázku: *Zda a nakolik jsou žákovské představy a konkrétní zkušenosti s vyučujícími ovlivněny genderovými stereotypy neboli genderovými vzorci?* Za tímto účelem se snaží nejprve objasnit pojmy jako gender, genderová identita a genderové stereotypy, genderová socializace, aby pak přešla k pojednání o genderových aspektech vzdělávacího procesu.

Hned na úvod musím konstatovat, že mi úroveň práce nepřipadá odpovídající magisterské úrovni. Teoretická část je zpracována slovníkovým způsobem, autorka cituje téměř výhradně českou literaturu, z valné části texty věnované spíše učitelské veřejnosti, než odborné zdroje disciplíny genderová studia. To ve svém důsledku prohlubuje zjednodušující pohled už přímo na definici genderu. Práce vůbec nereflektuje, jaká uchopení konceptu genderu nalezneme v současných teoriích, a drží se spíše pro školskou praxi zjednodušených definic. Neproblematizuje binární uchopení genderu, které sugeruje, že gender je dvojitý, maskulinní a femininní, a pracuje s těmito kategoriemi jako se svého druhu jednoznačnými danostmi. Jakoby snad všem mělo být zřejmé, a všem to mělo být společné, co je považováno za femininní a co za maskulinní. Autorka uvádí, že dochází k častému směšování kategorie genderu a pohlaví, přičemž tak sama ve své analýze činí, když výsledky analyzuje odděleně pro skupinu dívek a skupinu chlapců a mluví o tom, že je analyzuje ve vztahu k jejich genderu. Předpokládám, že ale jejich gender nikterak nezkoumala, jen je nechala se v dotazníku identifikovat s kategorií dívka nebo chlapec.

Domnívám se, že magisterská práce na oboru genderových studií musí vycházet z aktuálních mezinárodních zdrojů a měla by téma zarámovat sofistikovaněji. V případě percepcí vyučujících a učitelské profese jsem namátkou našla hned několik článků v časopisu *Gender and Education* i jinde, které by jistě pomohly téma kontextualizovat propracovaněji:

Acker, S. and Dillabough J.A. (2007) Women 'learning to labour' in the 'male emporium': exploring gendered work in teacher education, *Gender and Education*, 19:3, 297-316

Cammack, J.C. and Phillips, D.K. (2002) Discourses and subjectivities of the gendered teacher. *Gender and Education*, 14(2): 123-33.

Carrington, B., Francis, B., Hutchings, M., Skelton, C., Read, B. and Hall, I. (2007) Does the gender of the teacher really matter? Seven- to eight-year-olds' accounts of their interactions with their teachers. *Educational Studies*, 33(4): 397-413.

Drudy, S. (2008) Gender balance/gender bias: the teaching profession and the impact of feminisation, *Gender and Education*, 20:4, 309-323

Z hlediska stanovení cíle práce by pro autorku mělo být stěžejní rozpracování termínu genderový stereotyp. Autorka uvádí: *Genderové stereotypy rovněž reprezentují společnost uznávanou představu charakteristik, příslušejících ženám a mužům. Podle toho, zda se identifikujeme jako muž anebo žena, je k nám ve společnosti přístupováno. Existuje totiž všeobecný předpoklad, jaké vlastnosti, schopnosti či zájmy by měli mít právě muži a jaké by*

měly mít ženy. Tato definice však v podstatě zbavuje smyslu hlavní otázku práce. Genderový stereotyp je způsob vnímání, není to něco, co stojí jako nezávislý objekt mimo vnímání a vnímání ovlivňuje. Nelze tedy dle mého názoru zkoumat vliv genderových stereotypů na vnímání čehokoli, jako bychom třeba mohli zkoumat vliv teploty na proměnu skupenství vody. Tato otázka zní stejně nesmyslně, jako bychom se rozhodli zkoumat vliv vodíku na existenci vody. V dané situaci by asi byla vhodnější otázka jak se projevují genderové stereotypy v percepci vyučujících studujícími.

Autorka usiluje o získání titulu v oboru genderová studia, který jí bude opravňovat k provádění genderových expertíz. Proto vnímám jako velmi problematické, že sama genderové stereotypy generalizuje a nereflektovaně používá jako východiska vlastní práce. Píše například: *Pokud by si chlapec vybral některou z hraček z dívčího oddělení, pak je málo pravděpodobné, že by hračku rodiče dítěti koupili. Většinou je to proto, že se rodiče obávají případné homosexuality u svého syna a stejně tak se obávají reakcí okolí, protože to většinou neschvaluje, když vidí, že si chlapec hraje s panenkou.* Toto své tvrzení ničím nepodkládá, naopak na jiných místech zdůrazňuje, že podvolit se dominantním genderovým normám je žádoucí: *Abychom ve společnosti (a hlavně v rámci našich sociálních skupin) uspěli, je nutné se naučit, jaké genderové stereotypy jsou ve společnosti považovány za uznávané a vykonávané, abychom nenarušovali normy, které ve společnosti platí.* A odchýlení se od normy považuje za deviantní: *Mohli bychom říci, že jsou to právě genderové stereotypy uznávané danou společností, které nám mají sloužit jako vzor, jak by se správně měli chovat muži a ženy ve společnosti, tak aby jejich jednání nebylo považováno za deviantní či jiným způsobem vybočující.*

Na jiném místě autorka požaduje genderovou rovnost a senzitivitu ve škole i v rodině, píše: *Osobně považuji socializaci ve škole za tu nejdůležitější, protože jak již bylo zmíněno, dítě se zde učí normám a pravidlům, která jsou uznávaná ve společnosti a musí je dodržovat. Stejně tak se ale od svých vzorů učí i předepsanému chování, tudíž i stereotypům zakotveným ve společnosti. Proto je důležité v oblasti školství prosazovat genderovou senzitivitu. Tu mohou zavádět již rodiče doma při výchově dítěte, ale pokud se nezapojí i škola jakožto výchovná instituce, kde děti tráví velké množství času, tak snaha rodičů o to, aby vychovali dítě bez předsudků a nezatižené stereotypy, může být marná.* Nezapomíná se ale tím, jak by se genderové senzitivity mohlo vůbec dosáhnout, pokud by platila východiska zmíněná výše (rodiče synovi dívčí hračku nekoupí; musíme dodržovat normy, abychom uspěli). Z mého pohledu jsou taková prohlášení pouze obecným nicneříkajícím klišé a práce tak nenabízí to, co by genderová analýza a expertíza přinášet měly - nuancovaný vhled do situace a nastínění konkrétních možností ke změně, které budou vycházet právě z poznatků provedené analýzy.

Stylistika práce zrcadlí celkově naivní představu autorky o povaze a fungování sociální reality. Tvrzení se často i v jednom odstavci buď zopakují, nebo navzájem vylučují, popřípadě nedávají smysl. Uvedu několik příkladů, ale těmito jevy se text doslova hemží:

Vyučující na základě svých zkušeností formují určitá očekávání, a právě tato zformovaná očekávání od svých studujících později očekávají.

Vyučující formují očekávání, která očekávají.

Ve škole jakožto instituci tedy dochází k socializaci dětí a jejich výchově. Studující prostřednictvím vyučujících formují své identity, rozvíjejí své osobnosti a získávají nové poznatky. Avšak některé aspekty mohou studující během výuky a kontaktu s vyučujícími ovlivňovat.

Proč „avšak“?

Na základě teoretické části lze tvrdit, že studující si uvědomují důležitost vzdělání a jak je pro jejich vzdělání důležité právě to, jakou osobností jsou jejich vyučující. Studující si například uvědomují důležitost přísnosti a autority při výuce, vědí, že se díky tomu naučí mnohem více, než když s nimi někdo bude jednat opatrně. Tato zjištění se však v mém výzkumu nepotvrdila, spíše naopak. Díky analýze druhé, můžeme říci i třetí, části dotazníku jsem zjistila, že studující za svého/svou ideální/ho učitele/ku považují právě takového/takovou vyučující, která převážně disponuje těmi kladnými charakteristikami.

Bylo by vůbec myslitelné, aby studující za ideální učitelku považovali někoho se zápornými vlastnostmi?

Vzhledem k tomu, že většina vyučujících, i když možná nevědomě, přistupuje k dívkám a chlapcům v rámci školní třídy odlišně, považuji za důležité tento výzkum zaměřit na genderovou perspektivu, jak se liší pedagogická osobnost učitele–muže a učitelky–ženy.

Věta začíná tvrzením, že se vyučující chovají genderově asymetricky a z toho autorka vyvozuje, že je třeba zkoumat, jaké stereotypy se objevují v pohledu dětí. Nevidím v tom logiku. Pokud považuje autorka za zásadní téma nerovného přístupu, měla by zkoumat ten přístup. Pokud chce zkoumat percepce vyučujících studujícími, měla by vysvětlit, proč je důležité toto téma.

Analytická část práce vzbuzuje také mnohé pochyby a otázky. Diplomantka srovná své výsledky s výsledky studie provedené Irenou Smetáčkovou a vyvozuje z nich zobecňující závěry, jako například: *Můžeme tak říci, že genderové stereotypy ve školách samozřejmě stále působí a jsou vnímány, ale již ne takovou silou, jakou působily před patnácti lety.* V závěru práce však sama tvrdí: *Na každé škole, a to ať základní, střední či vysoké, přistupují ke konceptu a vnímání genderu jinak a je tak možné, že při novém výzkumu na jiných školách, bych došla k jiným výsledkům.* Oba dva výroky platit nemůžou.

Autorka uvádí, že použila k vyhodnocení program SPSS, ke kterému však neměla přístup, takže data do programu zadala školitelka. Jaký smysl má to, aby studující takto zprostředkovaně používali nedostupné nástroje, které zjevně ani neovládají? Další pochyby mám u redukce škály na “dvoubodovou”. Když má něco dva body, tak to podle mě není škála. Středová hodnota by právě mohla být zajímavá pro přehodnocení binárního přístupu.

Velmi nerada bych studentku od zájmu o gender a školství odradila, pokud ale svůj zájem o téma myslí vážně, doporučuji kromě praktických příruček pro vyučující pečlivě nastudovat odbornou literaturu českou (Irena Smetáčková i já jsme autorky článků i knih, které se na

uchopení této diplomové práce příliš neodrazily), a také zahraniční, např. sledovat časopis Gender and Education, ale i další.

Kvalitu práce tedy nepovažuji v žádném ohledu za dostatečnou pro obhájení magisterského titulu v oboru genderová studia a navrhuji hodnotit známkou F. Práci nedoporučuji ani přepracovávat, ale spíše zvolit jiné téma.

V Brně, 5. června 2019